

ענינים

תשרי
תשפ"א

בעניני ראש השנה

20

ו. כונה למצוה דרבנן אי חשיב כונה לעבור בבל תוסיף שלא בזמנו
ז. נשבע על שופר מסוים או על מצה מסוימת
ח. שבועה על תקיעות דמיושב ומעומד
ט. שבועה על תקיעת שופר דלהוי כולל משום תרועות המסופקות
י. שכח לומר "בספר חיים"

א. בדין דיחוי בשופר של עולה
ב. בדין שהתקע מיושב הוא יתקע גם מעומד
ג. אכילה בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד
ד. תקיעות דמעומד ומיושב באיזה מהן יוצאין את הדאורייתא
ה. המכוין לתקיעות דרבנן אם סגי בזה לתקיעות דאורייתא

א. בדין דיחוי בשופר של עולה

ראש השנה דף כ"ח א', אמר רב יהודה בשופר של עולה לא יתקע ואם תקע יצא, מאי טעמא עולה בת מעילה היא כיון דמעל נפקא לה לחולין. בספר ישועות יעקב סוף חלק או"ח נדפסה תשובת רבינו יעקב מליסא ז"ל בעל נתיח"מ לבן המחבר, ומביא שם שהקשה לו בן המחבר בהא דמבואר בגמ' דכיון דנפקא לחולין יוצא הוא בשופר זה, וקשה אמאי לא נימא בזה דיחוי, דכיון דבכניסת היו"ט היה השופר של עולה ולא היה ראוי לקיום המצוה הרי הוא נדחה למצוותו, וכמו שכתבו התו' בסוכה בדף ל"ב א' [הנמשך מדף ל"א ב' ד"ה באשרה] לענין לולב של עבודה זרה דדוקא אם ביטלו מערב יו"ט יוצא בו, אבל אם ביטלו ביו"ט תלוי בדין דיחוי במצוות, וה"נ אף דיצא לחולין מ"מ הרי בכניסת יו"ט היה של הקדש ותליא בדין דיחוי במצוות.

ובן המחבר תירץ דשאני הכא דבידו להוציאו לחולין ע"י שיתקע בו. והנתיח"מ שם הקשה ע"ז שהרי אם יתקע בו במזיד אינו יוצא לחולין. ולכן כתב הנתיח"מ ד"ל דבשופר ליכא כלל דין דיחוי כיון דהשופר אינו החפצא דמצוה, ולא דמי ללולב שהוא החפצא דמצוה, משא"כ שופר דהמצוה היא השמיעה אין השופר החפצא דמצוה רק היכ"ת להוציא בו את קול התקיעה, וכמו דמצינו דמשום זה אין בו פסול דגזול וכמש"כ הרמב"ם דאין גזל בקול, ה"נ אין בזה גם דין דיחוי, אלא שכתב דברמ"א סי' תקפ"ו סעיף ג' מבואר דגם בשופר יש דין דיחוי, שכתב שם בשם המרדכי דשופר של ע"ז אם ביטלו מעיו"ט יוצא בו, וכתב המג"א דדוקא בעיו"ט אבל אם ביטלו ביו"ט תליא בדין דיחוי במצוות.

ולכא"ו היה נראה ליישב קושיית הגאונים הנ"ל [מ"ט בשופר של עולה אין בו דין דיחוי], דדין דיחוי הוא רק אם החפצא פסול למצוה, וכיון דהא דאין יוצא בשופר של עולה הוא משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, א"כ לכא"ו אין הפסול בגוף השופר, אלא רק דא"א לקיים בו מצוה כיון דהוי מצוה הבאה בעבירה, ובכגון זה לא שייך דין דיחוי, כיון דאין החפצא פסול למצוה, ולא דמי לשופר של ע"ז דפסול משום כתותי מיכתת שיעורא דהתם הוי פסול בחפצא של השופר דאינו ראוי לקיום המצוה.

ונראה דמהאי טעמא לא שייך דיחוי בלולב הגזול, וכגון אם ביו"ט קנה הגזלן את הלולב מהגזול שפיר יוצא בו, דכיון דפסול מצוה הבאה בעבירה הוא רק במעשה המצוה, לא אמרי' דכיון דבתחילת היו"ט לא היה ראוי למצוותו נדחה מהמצוה, דכל שהחפצא היה ראוי למצוותו ורק אין יכול לצאת בו את המצוה, אי"ז דיחוי, ושפיר מועיל מה שקנהו דמעכשיו אין כאן עבירה ויוצא בו יד"ח המצוה.

אלא דבאמת יש לדון בזה לפימש"כ בשערי ישר ש"ג פ"ט דמצוה הבאה בעבירה הוא חלות פסול בחפצא, ועי"ש שכתב בזה"ל, דמה דפסלינן משום מהבב"ע הוא כפסול בעצם, וכמו דמביא הש"ס [בפ' לולב הגזול] גזול דומיא דפיסח, היינו דגזול הוא כמו פסול בעל מום לקרבן. ועי"ע בקובץ שיעורים ח"ב סל"ג, וזכרון שמואל סי' כ"ט אות ה' ואות י"ד. ועי' בשו"ע סי' תרמ"ט בדין לולב הגזול אם הוא פסול רק לגזלן או גם לאחרים, ולא נתבאר הנידון בזה, ועי' בביאור הגר"א שם דנראה הטעם משום דלאחר אינו עבירה, ולפימש"כ בשערי הנ"ל י"ל דמה"ט פסול הוא גם לאחרים כיון דהוא פסול בחפצא, ולא איכפ"ל דלאחרים אין עבירה בנטילה זו.

ולפ"ז כבר יש לדון דשפיר איכא פסול דיחוי גם בפסול מצוה הבאה בעבירה כיון דהוי פסול בחפצא, וחשיב דהחפצא אינו ראוי למצוותו, והדרא קושיית הגאונים הנ"ל לדוכתא גבי שופר של עולה, דאף דיצא לחולין מיפסיל משום דיחוי. [ועי' תו' סוכה ל' א' ד"ה הא, שכתבו גבי לולב הגזול דפסול משום מהבב"ע, דאם קנאו הגזלן בשינוי קודם יו"ט כיון דאכתי לא חל חיוב המצוה ליכא פסולא דמהבב"ע ואם קנאו ביו"ט בזה י"ל דפסול משום מהבב"ע, [ולא נחתו שם התו' לדין דיחוי], ולכא"ו זהו משום דהוי פסול בחפצא ולכן י"ל דקודם יו"ט אי"ז חפצא דמצוה ולא שייך בזה פסולא דמהבב"ע, ועי' בד קודש ח"א סי' א'.

אמנם י"ל דגם אי נימא דמהבב"ע הוי פסול בחפצא, היינו דוקא בגזול כיון דהגזילה היא עבירה ומשום העבירה נעשה בו פסול בחפצא, אבל שופר של עולה שלא נעשית בו עבירה לא שייך בו פסול בחפצא, ורק התקיעה עצמה אין יוצאין בה משום שהיא באה בעבירה, ובזה שפיר י"ל דלא שייך דיחוי וכנ"ל.

ב. בדין שהתוקע מיושב הוא יתקע גם מעומד

בשו"ע סי' תקצ"ב סעיף ד' כתב דאותו שתוקע תקיעות דמיושב הוא תוקע גם תקיעות דמעומד, וכן הביא הרמ"א בסי' תקפ"ה סעיף ד' דראוי שאותו התוקע מיושב יתקע גם את התקיעות שעל סדר הברכות, ומקורו מהרמב"ם פ"ג מהלכות שופר. וכתב הרמ"א שם הטעם משום דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור, וכן העתיק המ"ב בסי' תקצ"ב ס"ק ט"ו הטעם דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור.

והעירוני מהא דא"י במשנה בפסחים דף ס"ד א' בסדר הקרבת הפסח דכהן המקבל את הדם נותנו לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיע למזבח, ומפרש שם בגמ' [בע"ב] הטעם משום ברוב עם הדרת מלך, והיינו שכדי שתקיים המצוה ברוב עם חילקו את עבודת ההולכה להרבה כהנים שכל כהן יוליך מעט ולא אותו כהן יעשה את כל ההולכה, ויש להעיר מאי שנא מתקיעות דמיושב ומעומד דאמר' איפכא דעדיף טפי שאותו שהתחיל הוא יסיים משום המתחיל במצוה וכו' ולא אמר' דמשום ברוב עם עדיף לחלק המצוה לכמה שיותר תוקעים^א.

ונראה פשוט דדוקא בהולכה דהמצוה נעשית רק ע"י הכהן המוליך בזה הוא דאמר' דמצוה לחלק לכמה שיותר כהנים כדי שעייזו בתקיים המצוה ע"י הרבה כהנים שהם יעשו את ההולכה, משא"כ בתקיעת שופר הרי כל השומעים מקיימים את המצוה וא"כ גם כשאחד תוקע לכולם נעשית המצוה ברוב עם, ומה דאמר' בזה המתחיל במצוה אומרים לו גמור היינו כלפי המצוה להוציא את האחרים, אבל עיקר המצוה של תקיעת שופר מקיימים השומעים בעצמם בשמיעתם ושפיר נעשית המצוה ברוב עם, ופשוט.

שוב ראיתי במג"א סי' תקצ"ב ס"ק ז' שהעיר על דברי השו"ע מהא דקרנן התמיד זכו בו ט' כהנים משום ברוב עם, וחז"י דמצוה לחלק ליותר כהנים ולא אמר' שהמתחיל הוא יגמור, [עיי"ש שכתב להוכיח מזה דמש"כ השו"ע היינו דוקא כשנתנו לו לתקוע בסתמא וכמו שהיה נהוג בזמניהם, דבזה אין לו להעבירה ממנו לאחר, אבל היכא דמתחילה מחלקים התקיעות לכמה בני"א שפיר יכולים לעשות כן וכמו בההיא דתמיד], ולמש"נ מיושב גם ההיא דקרנן התמיד, דהתם נמי המצוה נעשית רק ע"י הכהן העובד, ומשו"ה מצוה לחלק כדי שתיעשה ההקרבה ברוב עם ע"י כמה כהנים, משא"כ בתקיעת שופר כל השומעים מקיימים המצוה ושפיר איכא ברוב עם גם כשא' תוקע לכולם.

ג. אכילה בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד

ראיתי מי שכתב עצה למי שאינו יכול להמתין מלאכול עד גמר התפילה של ראש השנה, ואינו רוצה לאכול קודם התקיעות כיון שזה קודם לעשיית מצוה, וכתב דיש עצה לזה שישמע במנין א' התקיעות דמיושב עם הברכה ויצא בזה התקיעות דמיושב, ואז יאכל, ואח"כ ילך למנין מאוחר יותר ששם עוד לא תקעו תקיעות דמיושב וישמע שוב הברכה, ובכך תעלה לו הברכה על התקיעות דמעומד, דהשתא נמצא דיש לו ברכה על התקיעות דמעומד, [אלא שדנו בזה דכיון דהוא יצא כבר את התקיעות דמיושב נמצא דהברכה ששומע שוב על תקיעות דמיושב אינה נתפסת על התקיעות הסמוכות לה וא"כ כל התפילה הוי הפסק לדידה בין הברכה לתקיעות דמעומד. מיהו אפשר דהתפילה לא הוי הפסק].

אמנם לכאוי נראה דאייז עצה כלל דהנה מש"כ הראשונים דאין להפסיק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, עי' רי"ף ר"ה פ"ד ובר"ן שם, נראה דאייז משום דאם יפסיק יפסיד בזה את הברכה וצריך לחזור ולברך שנית, דבאמת כיון דהברכה חלה על תקיעות דמיושב שוב גם אם יפסיק אין מפסיד בזה את הברכה כיון דכבר חלה הברכה על התקיעות דמיושב, וכוונת הראשונים צ"ל שהוא דין לכתחילה דמ"מ כיון דהברכה קאי גם על התקיעות דמעומד לפיכך אין להפסיק בין הברכה עד גמר כל המצוה.

ומעתה לא יהני מידי מה דישמע אח"כ שוב את הברכה, כיון דהרי ברכה ראשונה שפיר עלתה לו גם על התקיעות דמעומד, וא"כ מה שחוזר ושומע הברכה אייז עולה לו כלל כיון דהרי אין צריך לחזור ולברך, ונמצא א"כ דסו"ס הפסיק בין הברכה לתקיעות דמעומד, דכיון דברכה הראשונה היא שעלתה לו הרי הפסיק בינה לבין התקיעות דמעומד.

אלא דיש לדון בזה עצה אחרת, דהנה הא דאין לאכול קודם התקיעות הוא משום האיסור אכילה קודם עשיית מצוה, וזהו משום שמא ימשך באכילתו וימנע מעשיית המצוה, וא"כ יש לדון עצה לזה שקודם אכילתו ישמע התקיעות דמיושב בתנאי שאם לא ישמע אח"כ תקיעות אחרות הרי הוא יוצא בהם, אבל אם ישמע אח"כ התקיעות הוא מכוין עכשיו שלא לצאת בתקיעות אלו, דהשתא הרי שוב אין לחוש שמא ימשך באכילתו וימנע מעשיית המצוה, שהרי אם באמת ישכח ולא ישמע תקיעות אחרות שפיר קיים המצוה בתקיעות ששמע כבר, ונמצא דאין כאן חשש כלל. [ואף דתקיעות דמעומד לא שמע עדיין, מסתבר דע"ז אין איסור אכילה קודם עשיית המצוה, ויתכן אף שאייז אלא חובת ציבור].

וכעייז יש לדון לדעת הראשונים שכתבו דגם לרי' עקיבא דס"ל דמה"ת זמן אכילת מצה כל הלילה, מדרבנן תיקנו חכמים שיאכל קודם חצות כדי שלא ישכח ויעבור הזמן, עי' רא"ש סו"פ ערבי פסחים, ויש לדון אי מהני שיאכל כזית מצה קודם חצות בתנאי שאם לא יאכל עוד כזית אח"כ הרי הוא יוצא באכילה זו, דהשתא אין לחוש שיתאחר וימנע מאכילת מצה, שהרי אם ישכח ולא יאכל הרי כבר קיים המצוה מקודם, ונפק"מ בזה גם לענין אכילת אפיקומן, [עמש"כ בזה בעינים בעניני חג הפסח].

אך נראה דיש לחלק בזה, דגבי אכילת מצה קודם חצות אף דטעם התקנה הוא משום שמא ישכח וימנע מקיום המצוה מ"מ י"ל דהשתא לבתר דתיקנו חכמים לאכול קודם חצות זהו זמן המצוה מדרבנן, דרבנן קבעו שזמן המצוה הוא עד חצות, ולכן גם באופן דאין לחוש שימנע מקיום המצוה מ"מ מדרבנן צריך לקיים המצוה קודם חצות, אבל באיסור אכילה קודם המצוה הרי מבואר בפוסקים דמהני בזה שומר שזכירנו, וחז"י א"כ דכל האיסור הוא ליכנס לחשש ביטול המצוה, ולכן באופן שאין לחוש לזה וכגון ע"י העמדת שומר אין איסור לאכול קודם המצוה, וא"כ כ"ש דבאופן הנ"ל שישמע התקיעות על תנאי שפיר מותר לו לאכול כיון דאין בזה שום חשש שמא יבוא לידי ביטול המצוה, ולא גרע משומר.

^א ובאמת במ"ב בסי' תקפ"ה ס"ק י"ז כתב דבמקומות שנהוג לחלק יעשו כמהגם, כי ישראל קדושים הם ומחבבין את המצות, ומבואר דרשאים לעשות כן, אמנם עדיין יש להעיר אמאי לכתחילה ראוי שלא לחלק והא אדרבה נימא דמצוה לחלק משום ברוב עם.

ד. תקיעות דמעומד ומיושב באיזה מהן יוצאין את הדאורייתא

בתו' בפסחים דף קט"ו א' [ד"ה מתקיף] מבואר דהא דתיקנו רבנן דתוקעין וחוזרין ותוקעין, התקנה בזה היתה לצאת את התקיעות דאורייתא בתקיעות דמעומד שעל סדר הברכות דמלכויות וזכרונות ושופרות, ובתקיעות דמיושב אין יוצאים בהם עדיין את מצות התקיעות מדאורייתא, והיינו דהתקנת חכמים היתה שלא לצאת יד"ח המצוה בתקיעות דמיושב אלא בתקיעות דמעומד שהם על סדר הברכות.

ובחזו"א [מועד סי' קכ"ד לדף קט"ו א'] כתב דמש"כ התו' דבתקיעות דמעומד יוצאין המצוה דאורייתא, לא משמע כן בתו' בר"ה דף ל"ג ב' [ד"ה שער] שכתבו דאין מקפידים בתקיעות דמעומד בכל הדינים כיון דכבר יצאו את הדאורייתא, עיי"ש, ואי נימא דהתקנת חכמים היתה לצאת את התקיעות דאורייתא בתקיעות דמעומד, היה ראוי לדקדק בהם בכל הספיקות כיון שבהם הוא יוצא את המצוה דאורייתא.³

ונראה דיש להוכיח כן [דיוצאין את התקיעות דאורייתא בתקיעות דמיושב] גם מדברי התו' בר"ה דף ט"ז ודף כ"ח, דהתו' הקשו איך תיקנו חכמים לחזור ולתקוע והא יש בזה משום בל תוסיף, עיי"ש מש"כ ליישב בזה, והנה אי נימא כד' התו' בפסחים דהתקנה היתה לצאת את התקיעות דאורייתא רק בתקיעות דמעומד א"כ לא שייך בזה בל תוסיף כלל, שהרי בתקיעות ראשונות לא יצא עדיין את המצוה וא"כ חייב הוא מה"ת לחזור ולתקוע כדי לצאת חובת התקיעות מה"ת, ואיזה בל תוסיף איכא במה שהוא חוזר ותוקע, [והא דאמר] דבזמנו לא בעי כוונה לעבור בבל תוסיף, היינו דוקא בהיפך דמתחילה יד"ח המצוה ועכשיו חוזר לעשותה בלא כוונה, דבזה עובר בב"ת אף בלא כוונה כיון דכבר יצא יד"ח, אבל היכא דמתחילה לא יצא המצוה פשיטא דאין כאן בל תוסיף אם יחזור ויתקע, שהרי מחויב הוא בזה, ומוכח דדעת התו' דיוצא את התקיעות דאורייתא בתקיעות דמיושב, והתקיעות דמעומד אינם אלא מדרבנן, ולכן הקשו דכשהוא חוזר ותוקע יש בזה בל תוסיף, דמאחר וכבר יצא יד"ח המצוה הרי הוא מוסיף על המצוה כשחוזר ועושה אותה שנית.

ה. המכין לתקיעות דרבנן אם סגי בזה לתקיעות דאורייתא

מעשה בא' שנתאחר לבוא לבית הכנסת והפסיד את שמיעת התקיעות הראשונות דמיושב, ורוצה עכשיו לצאת ידי חובתו בתקיעות דמעומד, ונסתפקו אם צריך להודיע להבעל תוקע שיכין להוציאו יד"ח המצוה דאורייתא, שהרי אצל הבעל תוקע תקיעות אלו אינם אלא מדרבנן שתיקנו לחזור ולתקוע על סדר התפילה [עי' לעיל עין ד'], וא"כ אין כאן כוונה למצוה דאורייתא. וכעיי"ז יש להסתפק במי שעושה מצוה דאורייתא וסבור שאינה אלא מצוה דרבנן, אי סגי בהכי לדין מצות צריכות כונה ויוצא יד"ח, או דכיון דאינו מכין אלא למצוה דרבנן אי"ז חשיב כונה למצוה דאורייתא.

ונראה דהדבר מבואר בתו' בר"ה דף כ"ח ע"ב, דהנה התו' בר"ה דף ט"ז ב' [ד"ה ותוקעים] הקשו איך תיקנו חכמים לחזור ולתקוע על סדר התפילה והא קעבר משום בל תוסיף, וכתבו דאין לומר דכיון דכבר יצא הוה ליה שלא בזמנו ולכן אינו עובר, דהא גבי ברכת כהנים אמרי' דכיון דאילו מתרמי ליה ציבורא אחרינא הדר מברך להו חשיב בזמנו, וה"נ אי מתרמי ליה ציבורא הדר תקע להו, עיי"ש מה שתיירצו בזה, ובדף כ"ח ב' [ד"ה ומנא] ג"כ הקשו התו' כן איך תיקנו לחזור ולתקוע והא עובר בבל תוסיף, אלא שהוסיפו ע"ז דאפי' אי נימא דלא זימניה הוה עדיין תיקשי שהרי יש כאן כוונה לשם מצוה, וביאור דבריהם דבגמ' שם מסיק דלענין בל תוסיף בזמנו לא בעי כוונה, אבל שלא בזמנו בעי כוונה, [למ"ד מצוות צריכות כוונה], ומתחילה הקשו דחשיב זמנו ולכן עובר אף אם אינו מכין לשם מצוה, ושוב הוסיפו להקשות דאפי' אי נימא דאחר שתקע לא חשיב זמנו, מ"מ הרי הוא מכין לשם מצוה ובכונה עובר אף שלא בזמנו.

ולכאור' צ"ב מ"ט חשיב שיש כאן כונה למצוה, הרי כל כונתו רק לקיים תקנת חז"ל שאמרו לתקוע על סדר התפילה, אבל אין כונתו לקיום מצות תקיעת שופר דאורייתא, ואיך כונה זו מהני לעבור בבל תוסיף מה"ת, ומבואר מדבריהם דס"ל דכונה זו לשם מצות תקיעות דרבנן סגי בהכי לעבור משום בל תוסיף מה"ת, וא"כ יש ללמוד מזה לכאור' דה"ה לענין דין מצוות צריכות כונה, אם הוא מכין לשם מצוה דרבנן סגי בהכי לצאת יד"ח המצוה דאורייתא, [מיהו יעוי' להלן עיון ו' שנתבאר דלא כלל הוא בכל דוכת].

ולפ"ז בנידון דידן אף אם הבעל תוקע אינו מכין כי אם למצות תקיעות דרבנן שתיקנו לחזור ולתקוע על סדר הברכות, שפיר יכול אחר לצאת בזה יד"ח המצוה דאורייתא, אמנם לכאור' מד' התו' בדף ט"ז שלא הקשו אלא משום דחשיב זימניה, משמע דס"ל דלא חשיב דאיכא כוונה, והכונה למצוה דרבנן לא מהני לעבור בבל תוסיף מה"ת, וא"כ ה"ה לענין מצוות צריכות כונה לא מהני כונה למצוה דרבנן לצאת יד"ח המצוה דאורייתא.

ובעיקר מש"נ בדעת התו' בדף כ"ח דסגי בכונה למצוה דרבנן לצאת יד"ח המצוה דאורייתא, צ"ב באמת איך סגי בהכי לדין מצוות צריכות כונה. ונראה לבאר דהנה בביאור"ל סי' ס' כתב דדין מצות צריכות כונה הוא מה"ת, וצ"ב מה המקור לזה, והקר"א ריש זבחים כתב דסברא הוא דכל שאינו מכין לשם מצוה הרי"ז כמתעסק בעלמא. ולפ"ז י"ל דכיון שכל הדין כונה הוא רק כדי שלא יהא מתעסק א"כ כל שהוא מכין לשם מצוה כבר אי"ז מתעסק, שיועד הוא שעושה בזה מצוה, [דאיי"ז דין כונה מסוים מצד עצמו דנימא דלמצוה דאורייתא צריך שיכין שהוא עושה מצוה דאורייתא].

³ א.ה. ויל"ע בזה דלכאור' גם לדעת התו' בפסחים כל היכא דלא שמע לבסוף תקיעות דמעומד ודאי יוצא הוא חובת תקיעות דאורייתא בתקיעות דמיושב, והיינו משום דזהו על תנאי שרק אם יהיו לו תקיעות דמעומד אז אינו יוצא בתקיעות דמיושב כדי לצאת את הדאורייתא על סדר הברכות, אבל אם לא יהיו לו אחר"כ תקיעות על סדר התפילה ודאי כונתו לצאת את הדאורייתא בתקיעות הראשונות, וא"כ שפיר כתבו התו' דמקילין בתקיעות אלו טפי מתקיעות דמיושב, כיון דמאחר שתקע במיושב כדן שוב אין כאן חשש דאורייתא אם לא יהיו לו תקיעות דמעומד, כיון דאם לא יהיו לו תקיעות דמעומד הרי יוצא הוא חובתו בתקיעות דמיושב, אבל היכא דיש לו תקיעות דמעומד שפיר י"ל דיוצא בהם את הדאורייתא כדי שיהיו ע"ס הברכות.

ו. כונה למצוה דרבנן אי חשיב כונה לעבור בבל תוסיף שלא בזמנו

התו' בר"ה דף כ"ח ב' [ד"ה ומנא] הקשו איך תיקנו חכמים לחזור ולתקוע הא עובר בזה משום בל תוסיף, ואין לומר דהו"ל שלא בזמנו ובעי כונה לעבור בב"ת, חדא דחשיב זמנו [דאי מיתרמי ליה ציבורא אחרינא הדר תקע], ועוד דשפיר איכא כונה שהרי מכונים לשם מצוה, עיי"ש, והיינו דמאחר שהיא מצוה לחזור ולתקוע הרי הוא מכין בזה לשם מצוה, ולהכי עובר בב"ת אף שלא בזמנו כיון דחשיב דאיכא כונה למצוה.

והקשה הגרע"א [שם בתוד"ה דלמא] דלפי מה שהוסיפו התו' דחשיב דיש כאן כונה למצוה תיקשי איך יושבים בסוכה בשמיני, דהא בגמ' שם מקשה דהישן בשמיני בסוכה ילקה, ומשני ע"ז דכיון דלאו זימניה הוא אינו עובר בבל תוסיף כל שאינו מכין למצוה, [אפי' למי"ד מצות אין צריכות כונה], אבל למש"כ התו' דהמכין למצות תקיעות דרבנן חשיב כונה לעבור בבל תוסיף אף שלא בזמנו, אי"כ בשמיני בסוכה נמי כיון דרבנן תיקנו לישב אף בשמיני הרי הוא מכין למצוה דרבנן, וחשיב כונה לעבור בבל תוסיף אף שלא בזמנו.

ובאמת כמו"כ יש להקשות בתקיעות גופא איך תוקעין ביום שני של ר"ה, דאף דלאו זימניה הוא, הא בכונה עובר בבל תוסיף אף שלא בזמנו, וה"נ מכין הוא למצות תקיעות שתיקנו חכמים לתקוע ביו"ט שני של ר"ה, וע"ז לא שייך מה שתיצרו התו' על תקיעות דמעומד דאין בל תוסיף בעשיית מצוה ב' פעמים, שהרי הוא מוסיף עוד יום אחר שלא נצטוו בו, [וכקושי' הגמ' בישן בשמיני בסוכה].

ויתכן ליישב דשאני תקנת תקיעות דמעומד שהגדר בזה היה להוסיף על עיקר מצות התקיעות מן התורה, והיינו דמה"ת המצוה היא לתקוע פעם אחת ומדרבנן המצוה היא לתקוע ב' פעמים, ואי"ז תקנה תקיעות נפרדת, אלא דמדרבנן צורת קיום המצוה היא שיתקעו ויחזרו ויתקעו, וי"ל דדוקא בזה כתבו התו' דהכוונה למצוה דרבנן חשיב כונה לעבור בבל תוסיף כיון דמי"מ יש כאן כוונה לעיקר מצות התקיעות, [וכן במש"כ התו' בר"ה שם למי"ד דמה"ת סגי בתר"ת א' ומדרבנן הוסיפו ג' פעמים, וגם בזה כתבו התו' דמיקרי כונה לעבור בבל תוסיף אף שהוא רק מדרבנן, דהתם נמי התקנה היא בעיקר מצות תקיעת שופר לעשות בה ג' תר"ת, דמדרבנן לא סגי לעיקר המצוה בפעם אחת, ואי"ז תקנת תקיעות בפני"ע, משא"כ תקנת יו"ט שני היא מצוה בפני"ע משום מנהג אבותיהם בידיהם ולא בתורת הוספה על עיקר מצות התורה, ובזה הכונה למצות יו"ט שני לא חשיב כונה לעיקר המצוה לעבור בבל תוסיף.

והנה מדברי התו' הנ"ל היה נראה דיש ללמוד לדין מצות צריכות כונה דהעושה מצוה דאורייתא ומכין בה למצוה דרבנן סגי בהכי וחשיב כוונה למצוה, [עי' מש"כ בזה לעיל עיון ה'], אמנם למש"כ יהא בזה חילוק, דהיכא דמכין למצוה דרבנן שהיא תקנה נפרדת וכמו יו"ט שני של גלויות אי"ז מועיל לדין כונה למצוה דאורייתא, דאין כאן כונה לעיקר המצוה כי אם למצות חכמים, ורק במכין לדין דרבנן שהוא הוספה בעיקר המצוה דאורייתא וכמו הך דחזו"רין ותוקעין בזה הוא דמהני כונתו אף למצוה דאורייתא.

ז. נשבע על שופר מסוים או על מצה מסוימת

המ"ב בסי' תקפ"ו סוס"ק כ"ד כתב דהנשבע שלא לשמוע שופר מאיש פלוני חלה השבועה, ואע"ג דשבועה לבטל את המצוה לא חלה, שאני הכא דבשעה שנשבע היה אפשר לו לשמוע מאחר ולכן חלה השבועה, ואף אם עכשיו אין לו אחר שיתקע לו, מ"מ כבר נאסר לשמוע ממנו תקיעת שופר, עכ"ד, ומשמע להדיא דאילו בשעת השבועה לא היה לו אחר שיתקע לו לא היתה חלה השבועה, ואע"ג דשבועתו היתה רק על תקיעה של איש פלוני ולא על תקיעה אחרת.

והנה בביאור הלכה סי' תפ"ה הביא מהמור וקציעה דאם נשבע שלא לאכול מצה זו חלה שבועתו ואפי' אם אין לו מצה אחרת, כיון שאינו מחוייב לאכול מצה זו דוקא, עיי"ש, וביאור דבריו דכיון שאינו מחוייב לאכול דוקא מצה זו, אין המצה גוף המצוה, ולכן השבועה על מצה מסוימת לא חשיב שבועה לבטל את המצוה. אמנם החזו"א [ח"ו"מ ליקוטים סי' כ"ד עמו' רע"ו] כתב דהנשבע שלא לאכול מצה זו הוי שבועה לבטל את המצוה אף אם יש לו מצות אחרת, עיי"ש שהוכיח כן מההיא דאשכים ואשנה פרק זה דהוי לקיים את המצוה אף שאינו חייב ללמוד פרק זה דוקא, וממילא ה"ה שלא אלמד פרק זה הוי לבטל, עיי"ש².

ולכאורה מש"כ המ"ב כאן לענין נשבע שלא לשמוע תקיעת שופר מפלוני היא דעה אמצעית, שהרי בדבריו כאן מבואר דאם יכול לשמוע מאחר חלה השבועה ואם ליכא אחר [בשעת השבועה] לא חלה השבועה, וזהו דלא כהמור וקציעה ודלא כהחזו"א, דלדעת המור וקציעה אף אם אין לו אחר לשמוע ממנו תקיעת שופר ג"כ חלה השבועה כיון דאין השבועה על גוף קיום המצוה, ודמי לנשבע על מצה זו שחלה השבועה אף אם אין לו מצה אחרת, ולדעת החזו"א אין השבועה חלה אף אם בשעת השבועה יש לו אחר לשמוע ממנו, דסו"ס צריך הוא לשמוע תקיעת שופר מאיזה אחד, והרי"ז כמו נשבע על מצה מסוימת דאף שיש לו אחרות חשיב לבטל.

ונראה דיש לחלק בזה דבשופר מודה החזו"א דאם יש לו אחר לשמוע ממנו אי"ז לבטל את המצוה, ולא דמי לנשבע על מצה זו, דהתם המצה היא החפצא של המצוה ולפיכך שבועה על כל מצה שהיא הוי שבועה לבטל את המצוה, דעכ"פ יש כאן שבועה על חלק מחלקי המצוה, אבל נשבע על תקיעה של איש פלוני התוקע אינו החפצא של המצוה אלא רק ההיכ"ת להוציא את קול התקיעה, ולפיכך בזה כל שהמצוה עצמה יכולה להתקיים ע"י אחר אי"ז שבועה לבטל את המצוה, ורק אם אין לו אחר לשמוע ממנו הוי לבטל משום דסו"ס שבועתו מונעתו מקיום המצוה, אבל היכא דיכול לשמוע מאחר אין השבועה על איש פלוני חשיב שבועה על המצוה עצמה.

ויש לדון עוד דאפי' אם אסר על עצמו שופר של פלוני [עי' בשעה"צ שם], גם בזה מודה החזו"א דלא חשיב לבטל את המצוה, ולא דמי לנשבע על מצה פלונית, דהשופר עצמו ג"כ אינו החפצא דמצוה אלא רק ההיכ"ת לתקוע בו כדי להוציא קול שופר, והרי"ז כנשבע שלא לקנות מצה פלונית דנראה דאף להחזו"א חלה השבועה, והטעם בזה דכל שהשבועה אינה על גוף המצוה אלא רק על ההיכ"ת למצוה אי"ז חשיב לבטל את המצוה אלא כשהשבועה גורמת את ביטול המצוה בפועל, ולכן אם יש לו מצה אחרת ונשבע רק שלא לקנות מצה פלונית אין כאן שבועה על ביטול מצוה, וכן אם נשבע לזרוק מצה פלונית לים נראה דאי"ז שבועה לבטל את המצוה [גם לדעת החזו"א], דאף אי נימא דשבועה לזרוק כל מצות שבעולס הוי לבטל, היינו משום שבזה תתבטל המצוה, אבל כל שיכול לקיים המצוה באחרת אין הזריקה לים גורמת לביטול המצוה ושפיר חלה ע"ז השבועה, וה"נ שבועה על שופר הוי שבועה על ההיכ"ת של המצוה,

² ובעיקר ד' החזו"א עי' מש"כ בזה בעיונים במסכת נדרים לענין נשבע על זמן מסוים אי חשיב לבטל את המצוה.

ובזה כל שיכול לקיים המצוה בשופר אחר או לשמוע מאיש אחר אי"ז שבועה לבטל את המצוה, ולא דמי לנשבע על מצה פלונית דכיון שהיא החפצא של מצוה הוי שבועה לבטל את המצוה אף שיש לו מצה אחרת.

ויסוד לחילוק זה מצאנו בד' החזו"א [פרה סי' י"ד ס"ק י"ד] שכתב דנראה דבשופר של ע"ז אם ביטלו הגוי אפי' ביו"ט אין בזה דיחוי, ולא דמי למש"כ התו' בסוכה דף ל"א ב' לענין לולב של ע"ז שצריך לבטלו דוקא מעיו"ט, אבל אם ביטלו ביו"ט אית ביה דיחוי, דשאני התם דהלולב הוי החפצא דמצוה, משא"כ שופר דעיקר המצוה היא התקיעה והשופר אינו החפצא דמצוה אלא רק ההיכי תימצי למצוה לא שייך בזה דיחוי, עיי"ש שכתב לדמותו לסנדל של חליצה שאין בו דיחוי משום דעיקר המצוה היא החליצה, והסנדל אינו עיקר המצוה, ועי' עד"ז בתשו' ר' יעקב מליסא או"ח סי' ט"ו, [מיהו בעיקר דין דיחוי בשופר יעוי' ברמ"א סי' תקפ"ו סעיף ג' ובמ"ב שם ס"ק י"ח שכתבו דיש דיחוי בשופר]⁷.

ח. שבועה על תקיעות דמיושב ומעומד

במשנה ברורה סי' תקפ"ו ס"ק כ"ד כתב דהנשבע שלא לשמוע תקיעת שופר לא חלה השבועה דמושב וועומד מהר סיני לקיים מצות התורה, אם לא שכלל בשבועתו לאסור עצמו בשמיעת כל תקיעה דמשמע אפי' בתקיעה של רשות, שאז חלה שבועתו בכולל לאסור גם בשל מצוה.

ויל"ע בזה דלכא' גם בנשבע רק על תקיעות של מצוה כוונתו בין על תקיעות דמיושב ובין על תקיעות דמעומד, וכיון דשבועה חלה לבטל מצוה דרבנן הרי השבועה חלה על התקיעות דרבנן, ושוב נימא דבכולל דתחול השבועה אף על התקיעות דאורייתא וכבר הקשה כן המחנ"א נדרים סוסי" כ"ה.

והנה הגרע"א בתשו' הנדפסת בסו"ס דו"ח [ובשו"ת תנינא סי' ט"ז] כתב בהא דהנשבע שלא לאכול מצה בליל פסח לא חלה שבועתו דאמאי לא נימא דיחול בכולל מיגו שחל על כזית שני דע"ז אינו מושבע ועומד, וכתב הגרע"א ליישב דכיון דא"א לכזית שני בלא כזית ראשון א"א שתחול שבועתו על כזית שני אחר שהוא מושבע כבר על כזית ראשון⁸, ועי' פרי חדש או"ח תפ"ה שכתב עד"ז דכיון דא"א לכזית שני בלא כזית ראשון אי"ז כולל לחול על כזית שני וראשון, עיי"ש⁹.

ולפ"ז מיושב הא דלא הוי כולל משום תקיעות דמעומד, שהרי א"א לתקוע התקיעות דרבנן קודם התקיעות דאורייתא, דהתקיעות הראשונות שיתקע בהם הוא יוצא את התקיעות דאורייתא, וא"כ אף דהתקיעות שאחריהם הם דרבנן, מ"מ אין כאן כולל כיון דא"א לשניות בלא הראשונות, ועל הראשונות הוא מושבע ועומד, והו"ל ככזית שני דמצוה.

ובזה יתיישב גם מה שיש להקשות עוד דליחול בכולל משום התרועות המסופקות, [עי' להלן עיון ט' שהארכנו בזה], דלדעת רב האי גאון דמה"ת יוצאים בכל א' מהתרועות, ורק תקנת ר' אבהו היא לעשות את כל התרועות¹⁰, א"כ לעולם הוא יוצא בסדר הראשון שיעשה, ושאר הסדרים שא"כ אינם אלא מדרבנן, ונמצא דא"א לשבועה לחול אלא על הסדר השני, וכיון דא"א לסדר השני שאינו מה"ת להיות קודם הראשון, [דלעולם מה שיעשה ראשון הם התקיעות דאורייתא], אי"ז חשיב כולל לחול על כל הסדרים כולם, מיהו לדעת הראשונים דהוי ספיקא דאורייתא¹¹ עדיין תיקשי דליחול בכולל מיגו דחלה השבועה על התרועות שאין יוצאין בהם מה"ת, [ועי' בעיונים במסכת נדרים תש"פ מש"כ עוד בזה].

ובעיקר תירוץ הגרע"א הנ"ל דכיון דא"א לכזית שני בלא ראשון אי"ז חשיב כולל, שמעתי להקשות ממרן הגר"ד לנדו שליט"א דלכא' משכ"ל אם יאכל כזית ראשון שלא לשם מצוה, דע"ז שפיר חלה השבועה כיון דאינו יוצא בה אי"ז שבועה לבטל את המצוה, וא"כ נימא דמיגו דחלה השבועה על כזית שלא לשם מצוה יחול גם על כזית של מצוה, וזה שפיר הוי כולל כיון דאפשר לכזית שאינו של מצוה להיות קודם לכזית של מצוה, וכן הקשה בגליון מהרש"א יו"ד רל"ח וי"ט.

ט. שבועה על תקיעת שופר דלהוי כולל משום תרועות המסופקות

במשנה ברורה סי' תקפ"ו ס"ק כ"ד כתב דהנשבע שלא לשמוע תקיעת שופר לא חלה השבועה דמושב וועומד מהר סיני לקיים מצות התורה, אם לא שכלל בשבועתו לאסור עצמו בשמיעת כל תקיעה דמשמע אפי' בתקיעה של רשות, שאז חלה שבועתו בכולל לאסור גם בשל מצוה.

ויל"ע שהרי מה"ת יוצאים בט' קולות [דהיינו תקיעה תרועה תקיעה, ג' פעמים], אלא דכיון שנסתפק לחכמים מה היא התרועה אנו עושים שלשים קולות דהיינו תשר"ת תשר"ת ותר"ת, ונמצא א"כ דהתקיעות המחויבות מה"ת הם רק סדר אחד דהיינו או תשר"ת או תשר"ת או תר"ת, והב' סדרים האחרים לאו תקיעות מצוה נינהו, וא"כ על אותם הב' סדרים שפיר חלה השבועה דאי"ז לבטל את המצוה, ושוב תיקשי דממילא תחול השבועה בכולל גם על תקיעות המצוה.

ולכא' יש לומר [להדעות דספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא] דהרי מספק אנו מחייבים לעשות את כל התרועות, ונמצא דכולם תרועות של מצוה הם, דגם אותם התרועות דכלפי שמיא גליא דלאו תרועות הם, מ"מ אין שבועה חלה עליהם כיון דמחויב לעשותם מחמת דין ספד"א לחומרא, ושוב שמעתי שכן כתבו ליישב הרשב"י בחידושו על מס' ר"ה דף כ"ח, ובס' ארעא דרבנן אות ס'.

אכן דבר זה צריך תלמוד אם שבועה לא חלה לבטל דין ספד"א לחומרא, דיש לומר דדין ספד"א אף דהוא לחומרא לא עדיף מדבר שאינו מפורש בתורה, ושבועה חלה לבטלו כמש"כ הר"ן בנדרים דף ח' א', ונפק"מ בזה לטומטום שנשבע שלא ישמע קול שופר, אם

⁷ ויש לדון בזה דתליא אם המצוה היא השמיעה או גם התקיעה, עי' קה"י פסחים סי' ז', ובזכרון שמואל סי' י"ח אות ב' במוסגר שם, ועי' מש"כ אאמו"ר שליט"א בספר אסיפת שמועות [תשרי - עמו ק"ב].

⁸ עיי"ש שכתב לדחות בזה קושיית השואל בנשבע שלא ליתן פרוטה לעני דתיחול בכולל, מיגו דחיללא על פרוטה שניה שאין מחייב בה, ודחה הגרע"א דכיון דא"א ליתן פרוטה שניה בלא פרוטה ראשונה א"א שתחול שבועה על פרוטה שניה מאחר שהוא נשבע כבר על פרוטה ראשונה.

⁹ ועי' בהמאיר לעולם ח"ג סי' ג' שכתב כן מדנפשיה, ועיי"ש שהאריך לבאר ענין זה בטטו"ד.

¹⁰ הובא ברא"ש פ"ד דר"ה סי' י' ובר"ן על הרי"ף שם [דף יז], והבעל המאור שם כתב על דבריו של רב האי "והם טובים ונאים ומתוקים מדבש ונופת צופים".

¹¹ עי' רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"ב שכתב, תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלויות ואין אנו יודעין היאך היא, וכי"ח בשו"ע סי' תקצ"ב ס"ב, ומשמע דבאמת הוא ספק מהו תרועה שכתבה תורה, ועי' בביאור"ל סי' תקצ"ג שכתב דכשאינו יודע לתקוע את כולם לא יברך.

¹² א.ה. עי' גם בספר המאיר לעולם ח"ג סי' ד' במכתב הגאון ר' שמריהו יוסף קרליץ זצ"ל – אבי החזו"א, שהקשה כן.

אמר'י דכיון דמספק הוא מחויב בתקיעת שופר אין השבועה חלה עליו ולוקה משום שבועת שוא ומותר לשמוע קול שופר, או דלמא הוי'ל ספק כיון דעל הצד שהוא אשה חלה השבועה לבטל את הדין ספד'א לחומרא, ויהא אסור לשמוע קול שופר.

ומדברי האחרונים הנ"ל שכתבו ליישב דאין השבועה חלה גם על התרועות המסופקות מבואר דאין שבועה חלה לבטל דין ספד'א לחומרא, דאי נימא דהוי'ל כדבר שאין מפורש בתורה א"כ הדרא קושיא לדוכתא, דכיון דממנ"פ יש כאן תרועות שאין של מצוה נימא דמיגו דחלה השבועה על תרועות אלו תחול השבועה גם על שאר התרועות.

אמנם הרדב"ז בפ"א משבועות ה"ו כתב דהנשבע שלא לאכול מצה בא' מלילי הפסח בזמן שהיה הדבר ספק הרי"ז ספק שבועת שוא, עיי"ש, ומבואר דס"ל דאף דמספיקא הוא מחויב לאכול מצה בב' הלילות מ"מ על הצד דכלפי שמיא גליא דאי"ז ליל פסח חלה השבועה עליו, [אמנם ע"י במ"ב סי' תפ"ה ס"ק ג' דלא משמע כן].

ומרן הגר"ד לנדו שליט"א הראני בתשו' הגרע"א תנינא ס"ו [ונדפס בחי' הגרע"א על סוטה דף כ"ח] שכתב דאילו איסור סוטה היה רק מספק אם היה נשבע שלא לשמש עם אשתו סוטה היה לוקה ממנ"פ או משום לאו דסוטה או משום לאו דשבועה, ומבואר דאע"ג דאסור מספק מ"מ על הצד שלא זינתה חלה השבועה, ולא אמר'י דכיון דמספק הוא אסור בה הוי'ל שבועה לקיים את המצוה בתורת דאי, וזהו כדעת הרדב"ז הנ"ל ודלא כדברי הרשב"ץ וארבע דרבנן הנ"ל, ועוד הראה הגר"ל שליט"א חות יאיר סי' ק"מ.

והנה כל זה הוא להסוברים דספד'א מה"ת לחומרא, אבל לדעת הרמב"ם דמה"ת לקולא בודאי תיקשי אמאי לא חלה השבועה בכולל, שהרי מן התורה אינו חייב לתקוע אלא סדר א' של תרועה, וא"כ על ב' הסדרים האחרים שפיר חלה השבועה ונימא דמיגו דחלה השבועה עליהם תחול על כל הג' סדרים בכולל.

ויתכן לומר בזה דלדעת הרמב"ם דספד'א מה"ת לקולא א"כ מה"ת רשאי הוא לצאת בכל א' ממני התרועות, ואיזה מין תרועה שיעשה יוצא בה ידי"ת, וא"כ לעולם הוא יוצא במין תרועה הראשונה שיעשה, ואין כאן כולל אלא משום התרועות שיעשה אחריה, וזה לא הוי כולל כיון דא"א לתרועות אחרונות לבוא קודם לראשונה, וכמשי"כ הגרע"א לענין שבועה שלא אוכל מצה דלא אמר'י כולל משום כזית שני כיון דא"א לכזית שני בלא ראשון, ע"י מש"נ בזה לעיל בעיון ח', וה"נ כיון דמה"ת הוא יוצא בכל תרועה שהיא אין כאן כולל משום תרועות שאין של מצוה, דא"א להם להיות קודם התרועות של מצוה, [אלא דיש לפקפק בזה טובא דנהי דאמר'י לקולא ויוצא בכל תרועה שהיא, מ"מ על הצד דכלפי שמיא גליא דלאו תרועה היא אין כאן מצוה וי"ל דחלה עליו השבועה, ודו"ק, וצ"ע].

נ. שכח לומר בספר חיים וכו'

השו"ע סי' תקפ"ב סעיף ה' פסק שאם לא אמר "זכרנו" ו"מי כמוך" אין מחזירין אותו, והרמ"א שם כתב דהוא הדין בהזכרת "וכתוב" ו"בספר" נמי דינא הכי. והנה בטור הביא בזה פלוגתת הראשונים שדעת הר"י דכל אלו ההזכרות אם לא אמרם מחזירין אותו, וכמו בהמלך הקדוש, ואף במסופק אם אמרו חוזר, [וכן דעת התוס' בברכות דף י"ב ב' ד"ה והלכתא, ובדף ל"ד א' ד"ה אמצעות, ובתענית דף ג' ב' ד"ה בימות], אבל הרא"ש כתב דאין מחזירין אותו, וכ"כ הרמב"ן. והשו"ע הכריע דאינו חוזר וכמו שהביא שם בב"י שכן דעת עוד ראשונים, וכ"כ בתרוה"ד דאע"ג שכל הגאונים כתבו דחוזר אין לנהוג כן.

והנה דעת הראב"י דהזכרה שלא אמרה במקומה ונזכר תיכף בסיום הברכה קודם שהתחיל ברכה שלאחריה אומרה שם בין הברכות, ויל"ע דלפ"ז אם שכח לומר "בספר" ונזכר אחר שסיים המברך את עמו ישראל בשלום י"ל דראוי שיאמר שם במקום שנזכר כדי לצאת הנך שיטות דמעכב.

אכן הנה השו"ע הביא דינא דהראב"י בכמה מקומות, א. בסי' קי"ד סעיף ו' לענין אם לא אמר מוריד הגשם בימות הגשמים [וגם לא הזכיר טל] ונזכר אחר שסיים מחיה המתים קודם שהתחיל אתה קדוש, כתב השו"ע דאומר שם משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה, ב. בסי' קי"ז סעיף ה' לענין אם לא שאל מטר בימות הגשמים ונזכר אחר שחתם שומע תפלה קודם שהתחיל רצה, כתב השו"ע דאומר שם ותן טל ומטר וממשיך רצה, ג. בסי' תכ"ב סעיף א' לענין אם לא אמר יעלה ויבוא בשחרית ומנחה ברי"ח ונזכר קודם שהתחיל מודים כתב השו"ע דאומר יעו"י במקום שנזכר, אמנם זהו רק היכא דהזכרה היא לעיכובא, אבל היכא דאין ההזכרה לעיכובא וכגון שלא אמר יעו"י בתפילת מעריב של ר"ח אינו אומרה שם אף שלא התחיל עדיין את הברכה שלאחריה וכמשי"כ המ"ב בסי' קי"ד ס"ק ל"ב, ולכאורה הטעם בזה דרך היכא דהזכרה היא לעיכובא הוי כמו שלא סיים הברכה שהרי עדיין לא השלים כל אמירתה, וממילא יכול עדיין להזכיר אף אחר החתימה וחשיב כמו שאמרה בתוך הברכה, משא"כ בהזכרה שאינה מעכבת כיון שחתם נסתיומה הברכה, ושוב לא הוי כאומרה בתוך הברכה.

ולפ"ז י"ל דכיון דאין קי"ל דהזכרת "בספר" אינה לעיכובא שוב אין מועיל לאומרה תיכף בסיום הברכה, דבזה אף הראב"י מודה דכיון שאי"ז חיסרון המעכב בברכה לא חשיב כעומד בתוך הברכה, אכן זה אינו, דע"כ ארוחנא בזה לצאת דעת הראשונים דהוא לעיכובא, דלדידהו שפיר שייך הכא דינא דהראב"י. [ולדעת הרא"ש דאין הזכרה זו לעיכובא באמת לא הועיל במה שיאמר שם דאי"ז חשיב כמו שאמרה בתוך הברכה, אכן לדידהו כל עיקר ההזכרה אינה לעיכובא], וצ"ע.

מיהו בשאר הוספות ("זכרנו" "מי כמוך" ו"כתוב") לא שייכא עצה זו, דכיון דלדעת הרא"ש א"א להשלימה אחר גמר הברכה, א"כ לדידהו הפסק באמצע שמו"ע. ורק בהזכרת "בספר" שהוא אחר גמר תפילת שמו"ע שפיר יכול להוסיף כל מה שירצה, דלא גרע משאר בקשות שיכול להוסיף בסוף תפילתו^א, וכן אם כבר חיסר ולא אמר "זכרנו" או "מי כמוך" או "וכתוב", לא יאמר "בספר" אחר שסיים הברכה, כיון דעל הצד שהוא לעיכובא א"כ בלא"ה לא יצא ידי"ח כיון שלא אמר "זכרנו".

משיעורי הגאון רבי ישראל אדלשטין שליט"א ♦ נכתב ע"י א' השומעים וע"ד הכותב בלבד ♦ בכל עניני הגליון iyunim2@gmail.com או בפל' 050-4178704

א.ה. והנה יש לחקור בעיקר דינו של הראב"י אם הביאור הוא משום דכיון שחיסר בה דבר המעכב לא חשיב שסיים הברכה, דאין הברכה מסתיימת אלא באמירת כל הענינים הנכללים בה, או דהביאור בזה דכיון דהוא מחויב לחזור לברכה זו בשביל מה שחיסר בה חמת זה חשיב שלא עקר עצמו מהברכה, דכל שדינו לחזור אליה לא חשיב שנסתלק ממנה. ויל"ע בזה מדברי הביאה"ל בסי' קי"ד סעיף ד' ד"ה ואם סיים לענין מי שהזכיר גשם בימות החמה וסיים ברכת מחיה המתים ולא התחיל אתה קדוש שהפוסקים דנו בזה אי שייך הכא דינו של הראב"י לענין שלא יצטרך לחזור לראש התפילה אלא לראש הברכה, עיי"ש, ודו"ק.

ומעתה יש לדון דלצד בתרא [נדע"י שצריך לחזור לא חשיב שיקר ממנה] א"כ הדבר תלוי בדין בפועל, וכיון שלענין אמירת בספר קי"ל שאין חוזר א"כ אף אליבא דהר"י שדינו לחזור מ"מ כיון דאין נוהגים כהרא"ש ואינו חוזר שוב ליש כאן דינא דהראב"י, שהרי עקר מהברכה ואין עתיד לחזור אליה, אך אינו מוכרח די"ל דאף לפי סברא זו אינו תלוי בפועל רק בדין וכיון דלהר"י דינו לחזור ממילא לא חשיב שיקר מהברכה כיון דדינו לחזור אליה.

א.ה. ועיין באשל אברהם (בוטשאטש) שכתב דאף בזכרנו אם שכח לאומרה וחתם ברכה ראשונה, אומרה שם קודם ברכה שניה, רק שאין חיוב אלא רשאי.